

**AN'ANAVIY XONANDALIK SAN'ATIDA USTOZ-SHOGIRDLIK MAKTABI: MILLIY
IJRO MEZONLARI, OG'ZAKI AN'ANA VA ZAMONAVIY TALQINLAR QIYOSIY
TAHLILI**

Suyunova Zamira

Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSI

Vokal va cholg'u ijrochiligi kafedrasini professori

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'zbek an'anaviy xonandalik san'atining uzviy tarkibiy qismi bo'lgan ustoz-shogirdlik maktabi milliy ijro mezonlari, og'zaki an'ana, maqom tafakkuri va zamonaviy talqinlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda an'anaviy xonandalikning og'zaki-professional tabiatiga, ijro uslubining avloddan avlodga bevosita ijodiy-amaliy yo'l bilan uzatilishiga, ustoz-shogird munosabatlarining nafaqat vokal malaka, balki badiiy did, matn talqini, ohang harakati, usul sezgisi va sahnaviy odobni shakllantirishdagi o'rniga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, maqom va xonandalik merosining tarixiy saqlanishi, UNESCO tomonidan e'tirof etilishi hamda so'nggi yillarda davlat darajasida qo'llab-quvvatlanishi fonida zamonaviy sahna, ta'lim tizimi va media makonida yuzaga kelayotgan yangi talqinlarning an'anaviy mezonlar bilan o'zaro munosabati qiyosiy o'rganiladi. Maqolada an'anaviy va zamonaviy ijro shakllarining farqli va mushtarak jihatlari, ularning milliy xonandalik maktabi istiqboliga ta'siri ilmiy umumlashtiriladi.

Kalit so'zlar: an'anaviy xonandalik, ustoz-shogirdlik, og'zaki an'ana, milliy ijro mezonlari, maqom, Shashmaqom, zamonaviy talqin, ijro maktabi, repertuar, badiiy talqin.

**ШКОЛА «УСТОЗ–ШОГИРД» В ТРАДИЦИОННОМ ВОКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИСПОЛНИТЕЛЬСКИХ НОРМ,
УСТНОЙ ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРПРЕТАЦИЙ**

Суюнова Замира

профессор кафедры вокального и инструментального исполнительства, Узбекский
национальный институт музыки и искусства имени Юнуса Раджаби

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется школа "устоз–шогирд" в традиционном вокальном искусстве как важнейший механизм сохранения национальных исполнительских критериев, устной традиции и макамого мышления. Особое внимание уделяется тому, что традиционное певческое искусство передаётся не только через освоение вокально-технических навыков, но и через усвоение художественного вкуса, поэтической интерпретации, ритмического мышления, звуковедения и сценической культуры. На основе сравнительного подхода рассматриваются традиционные и современные формы интерпретации, их художественные возможности и пределы, а также вопросы сохранения стилевой аутентичности в условиях академизации, сценизации и медиатизации музыкального наследия. Делается вывод о том, что школа "устоз–шогирд" остаётся основным условием преемственности национальной певческой культуры, тогда как современные формы представления могут быть продуктивными лишь при сохранении внутренних закономерностей традиционного исполнительства.

Ключевые слова: традиционное пение, устоз–шогирд, устная традиция, национальные исполнительские критерии, макам, Шашмаком, современная интерпретация, исполнительская школа, репертуар, художественная интерпретация.

**THE MASTER–APPRENTICE SCHOOL IN TRADITIONAL VOCAL ART: A
COMPARATIVE ANALYSIS OF NATIONAL PERFORMANCE STANDARDS, ORAL
TRADITION, AND MODERN INTERPRETATIONS**

Suyunova Zamira

Professor of the Department of Vocal and Instrumental Performance, Yunus Rajabi Uzbek National
Institute of Music and Art

ABSTRACT

This article examines the master-apprentice school in Uzbek traditional vocal performance as a key mechanism for preserving national performance criteria, oral transmission, and maqom-based artistic thinking. Particular attention is given to the fact that traditional singing is transmitted not merely through vocal technique, but through embodied artistic practice including poetic interpretation, rhythmic sensitivity, melodic development, stage ethics, and stylistic refinement. The study comparatively analyzes traditional and modern interpretations of vocal heritage in the context of institutional education, concert performance, and media representation. It argues that while contemporary formats may expand visibility and accessibility, the artistic legitimacy of such interpretations depends on preserving the internal logic of oral-professional tradition. The article concludes that the ustoz-shogird model remains the principal cultural and pedagogical foundation for continuity in Uzbek traditional singing.

Keywords: traditional singing, master-apprentice tradition, oral tradition, national performance criteria, maqom, Shashmaqom, modern interpretation, performance school, repertoire, artistic expression.

KIRISH

O‘zbek an’anaviy xonandalik san’ati ko‘p asrlik og‘zaki-professional tajriba negizida shakllangan murakkab badiiy tizimdir. Uning mazmunida she’riy matn, ohang, usul, ijro odobi va musiqiy tafakkurning o‘zaro uyg‘unligi mujassam bo‘lib, bu tizimning ichki qonuniyatlari asosan amaliy ijrochilik jarayonida kamol topgan. Xususan, maqom san’ati vokal va cholg‘u omillarining, ritmik hamda poetik qatlamlarning sintezidan iborat bo‘lib, Shashmaqom an’anasi vokal va instrumental musiqa, ritmik-intonatsion usullar hamda she’riyat birligiga tayanishi bilan xarakterlanadi. UNESCO tavsifiga ko‘ra, Shashmaqom “vokal va cholg‘u musiqasi, melodik va ritmik idiomlar hamda she’riyat sintezi” sifatida e’tirof etilgan. [1]

Mazkur san’at turining barqaror yashovchanligi ko‘p jihatdan uning qanday uzatilishi bilan belgilanadi. O‘zbek madaniy hayotida maqom yirik turkumlari va xonandalik namunalari uzoq vaqt davomida ustoz ijrochilardan shogirdlarga o‘tib kelgan. Britannica’da O‘zbekiston madaniy hayoti tavsifida maqom turkumlari “master performers to apprentices” tamoyili asosida uzatilgani qayd etiladi. Bu holat ustoz-shogird an’anasining shunchaki ta’limiy usul emas, balki milliy xonandalikning tarixiy yashash shakli ekanini ko‘rsatadi.

Bugungi bosqichda an’anaviy xonandalikni tadqiq etishda ikki muhim ehtiyoj ko‘zga tashlanadi. Birinchisi, milliy ijro mezonlarini aniq ilmiy tushunchalar asosida tavsiflash zarurati bo‘lsa, ikkinchisi, zamonaviy sahna, akademik ta’lim va media muhitida shakllanayotgan yangi talqinlarni an’ana mezonlari bilan qiyoslash zaruratidir. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda maqom san’atini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat qarorlari qabul qilinib, 2017-yilgi PQ-3391 qarori bilan O‘zbek milliy maqom san’ati markazini tashkil etish va tizimli rivojlantirish choralari belgilangan,[3] 2023-yildagi PQ-289 qarorida esa maqomning ijro maktablari va an’analarini yangi bosqichda ravnaq toptirish hamda soha vakillarini qo‘llab-quvvatlash masalalari alohida ta’kidlanganligi sir emas. [4]

Shu ma'noda mazkur maqolaning maqsadi — an'anaviy xonandalik san'atida ustoz-shogirdlik maktabining mohiyatini, uning milliy ijro mezonlarini shakllantirishdagi rolini, og'zaki an'ana bilan bog'liqligini va zamonaviy talqinlar bilan munosabatini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi va adabiyotlar tahlili. Maqolada tarixiy-qiyosiy, tizimli, musiqiy-nazariy va interpretatsion tahlil usullaridan foydalanildi. Mavzuni yoritishda, avvalo, maqom va xonandalik an'anasining xalqaro hamda milliy maqomidagi tavsiflariga murojaat qilindi. UNESCO materiallari Shashmaqomning tuzilishi, undagi vokal bo'limlarning tabiati va an'ananing nomoddiy madaniy meros sifatidagi maqomini aniqlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Mavzuning pedagogik va madaniy jihatlarini ochishda Farg'ona davlat universiteti ilmiy jurnalida e'lon qilingan maqola materiallaridan foydalanildi. Unda milliy musiqiy merosni saqlashda maqom san'ati, ijro maktablari va ustoz-shogird modelini kelajak avlodlarga autentik shaklda yetkazish zarurligi alohida ko'rsatilgan. Shuningdek, unda og'zaki professional musiqa an'alariga tayangan pedagogik yondashuvlarning, ayniqsa ustoz-shogird tizimining samaradorligi qayd etiladi. Bu ilmiy nuqtalar mazkur maqoladagi asosiy nazariy xulosalar uchun muhim tayanch vazifasini bajaradi.

1. Ustoz-shogirdlik maktabi — an'anaviy xonandalikning asosiy uzatish mexanizmi. An'anaviy xonandalikda ustoz-shogirdlik, eng avvalo, "bilim berish" emas, "san'atga kiritish" tizimidir. Chunki xonandalik san'atida ijro mezonlari to'liq yozma qoida sifatida emas, amaliy ko'rsatish, tinglatish, takrorlatish, kuzatish va tuzatish orqali o'zlashtiriladi. Ustoz shogirdga faqat ashula yoki maqom bo'lagining kuyini emas, balki nafasni taqsimlash, avjga ko'tarilishning ichki mantiqi, so'z urg'usini ohang bilan birlashtirish, usulni "ichdan his etish", sahnada o'zini tutish va tinglovchi bilan ruhiy aloqa o'rnatish kabi nozik jihatlarni ham singdiradi. Shu sababli ustoz-shogirdlik maktabi an'anaviy xonandalikning estetik, texnik va axloqiy qatlamlarini bir butun holda uzatadigan tizim sifatida namoyon bo'ladi. Bu yondashuv og'zaki professional musiqa an'analari va ustoz-shogird modelining samaradorligi haqidagi zamonaviy ilmiy qarashlar bilan hamohangdir.

Mazkur tizimning muhim xususiyati shundaki, unda o'rganish abstrakt emas, repertuar asosida kechadi. Shogird avval namuna tinglaydi, keyin uni takrorlaydi, undan so'ng asta-sekin uslubiy farqlarni anglay boshlaydi. Ana shu jarayonda milliy ijro mezonlari shakllanadi. Ya'ni xonanda qaysi nuqtada matnni cho'zishi, qayerda ohangni mayinlashtirishi, qayerda avjni kuchaytirishi, qaysi holatda bezak unsuridan foydalanishi, qaysi paytda esa ortiqcha ta'sirchanlikdan tiyilishi kerakligini amaliy muomala orqali o'zlashtiradi. Bunday nozik mezonlar, odatda, nota matnining o'zidan to'liq anglashilmaydi; ular tirik ijro muhiti va ustoz nazorati ostidagina puxta shakllanadi. UNESCO va boshqa manbalarda maqomning vokal-instrumental, ritmik va poetik birlik sifatida tavsiflanishi ham shu murakkab ijro qatlamlarini tasdiqlaydi.[1]

2. Milliy ijro mezonlari va og'zaki an'ananing ichki qonuniyatlari. Milliy ijro mezonlari deganda, avvalo, an'anaviy xonandalikning uslubiy "ichki me'yorlari" tushuniladi. Bular jumlasiga tovush chiqarish tabiiyligi, ohangning maqom xarakteriga mos yuritilishi, usul bilan matnning uyg'unligi, she'riy mazmunni musiqiy ifodaga aylantirish mahorati, avj qurilishining mantiqiyliigi va badiiy me'yorni saqlash kiradi. An'anaviy xonanda ijrosida mahorat faqat kuchli ovoz yoki baland pardaga chiqish bilan belgilanmaydi; aksincha, ohangni mazmunli yurita olish, matnning ruhini musiqiy intonatsiyaga singdira bilish, vazn va usulni yo'qotmaslik hamda umumiy ijro badiiyatini yaxlit ushlab turish bilan belgilanadi. Bu jihatlar ustoz-shogirdlik tizimida uzoq muddatli mashq va kuzatishlar natijasida shakllanadi.

Og'zaki an'ana ana shu mezonlarning yashash muhiti hisoblanadi. Og'zaki an'ana yozma manbani inkor etmaydi, biroq ustuvor ravishda eshitish, yodlash, qayta aytish va individual o'zlashtirish orqali yashaydi. Shuning uchun an'anaviy xonandalikda bir xil asarning turli ustozlar

ijrosida muayyan farqlar bilan namoyon bo'lishi tabiiy holatdir. Bu farqlar tizimsizlik belgisi emas, balki an'ananing "variantlilik" xususiyatidir. Biroq variantlilik ham cheksiz emas; u milliy uslub doirasida sodir bo'ladi. Demak, og'zaki an'ana erkinlik va me'yorning birligi sifatida namoyon bo'ladi: xonanda asarni qayta tiriltiradi, lekin uni buzmaydi. Mazkur xulosa maqomning tarixiy uzatilish shakli haqidagi manbalar va og'zaki professional musiqaning pedagogik ahamiyati haqidagi tadqiqotlar bilan mos keladi.

3. Maqom tafakkuri va xonandalikda ustozlikning badiiy vazifasi. Maqom xonandaligi oddiy kuy ijrosidan ko'ra murakkabroq badiiy tafakkurni talab etadi. UNESCO tavsifida Shashmaqom tarkibida instrumental kirish va undan keyin keluvchi asosiy vokal bo'lim — nasr mavjudligi qayd etiladi. Bu ma'lumotning o'ziyoq xonandaning maqom ijrosida tuzilmaviy fikrlashi zarurligini ko'rsatadi: u faqat ohangni emas, balki butun bo'limning dramaturgik rivojini his etishi kerak. An'anaviy ustoz ana shu tuzilmaviy tafakkurni shogirdga bosqichma-bosqich singdiradi. Ya'ni shogird maqomni bo'laklar yig'indisi sifatida emas, ichki rivoj qonuniyatiga ega yaxlit badiiy tizim sifatida anglay boshlaydi.

Shu nuqtada ustozlikning badiiy vazifasi ayniqsa muhimlashadi. Ustoz shogirdga "qanday kuylash"dan tashqari "nimani va nega shunday kuylash" kerakligini ham anglatadi. Masalan, she'riy satrning ma'no markazi qayerda ekanini, qaysi so'z musiqiy urg'uga munosibligini, qaysi joyda ovozning ichki rezonansini kuchaytirish kerakligini, qayerda esa kamtarroq talqin ma'qul ekanini amaliy ko'rsatadi. Natijada xonandalik ijrosi texnik ko'nikma darajasidan chiqib, ma'no va uslub masalasiga aylanadi. Ustoz-shogirdlikning mazkur xususiyati uni oddiy dars modelidan farqlaydi; bu, aslida, estetik tafakkur maktabidir.

4. An'anaviy va zamonaviy talqinlar: qiyosiy yondashuv. Bugungi davrda an'anaviy xonandalik faqat ustoz uyida yoki tor ijro davrasida emas, balki konsert zallari, tanlovlar, akademik ta'lim muassasalari, audio-video yozuvlar, tele va internet platformalari orqali ham namoyon bo'lmoqda. Bu holat bir tomondan xonandalik san'atining ommalashuvi, ikkinchi tomondan esa uslubiy soddalashuv yoki sahnaviylashuv xavfini yuzaga keltiradi. 2017 va 2023-yillardagi davlat qarorlarida maqom san'atining ijro maktablari va an'alarini rivojlantirish, markaz faoliyatini kuchaytirish hamda hududiy tuzilmalarni qo'llab-quvvatlash alohida ko'rsatilgani bejiz emas. Demak, zamonaviy ommalashuv jarayonida an'ananing ichki mezonlarini muhofaza qilish masalasi dolzarb davlat va madaniy siyosat vazifasiga aylangan.

An'anaviy talqinda ijro ko'proq ichki badiiy mantiqqa, matn va ohang munosabatining tabiiy rivojiga, avjning bosqichma-bosqich qurilishiga va uslubiy me'yorning saqlanishiga tayanadi. Zamonaviy talqinda esa ko'pincha sahnaviy ta'sirchanlik, vaqt jihatidan qisqartirish, auditoriyaga tez yetib boruvchi emotsional usullar, mikrofon va aranjirovka imkoniyatlaridan foydalanish kuchayadi. Bu holatning ijobiy tomoni — merosning yangi auditoriyaga yetib borishi; salbiy tomoni esa asarning ichki maqomiy logikasi yoki matn talqini soddalashib qolishi ehtimolidir. Shuning uchun zamonaviy talqin o'z-o'zicha inkor etilmaydi, biroq uning badiiy qiymati an'ananing ichki qonuniyatlari qay darajada saqlanganiga qarab baholanishi lozim.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, an'anaviy va zamonaviy talqinlar mutlaq qarama-qarshi hodisalar emas. Ular o'zaro muloqotga kirishishi mumkin. Masalan, akademik ta'lim yoki sahna tajribasi an'anaviy ijro madaniyatini kengroq auditoriyaga olib chiqishi mumkin; audioyozuvlar esa ustozlar uslubini hujjatlashtirish imkonini beradi. "The Music of Central Asia" loyihasida 1935-yilgi yozuvdan tortib keyingi ijrolargacha bo'lgan materiallarning bir joyga jamlanishi buni ko'rsatadi. [6] Biroq bunday vositalar ustoz-shogird munosabatining o'rnini bosa olmaydi; ular faqat yordamchi resurs bo'la oladi. Chunki yozuvda ovoz eshitiladi, ammo talqin etikasi, muomala, nafas bilan matn orasidagi nozik nisbatlar va ustozning og'zaki izohi to'liq aks etmaydi.

5. Ustoz-shogird maktabining zamonaviy ahamiyati. Hozirgi davrda ustoz-shogirdlikni faqat tarixiy meros sifatida emas, balki amaldagi metodologik tizim sifatida ko'rish zarur. Chunki zamonaviy ta'lim tizimida ham an'anaviy xonandalikni faqat nota, darslik yoki ma'ruza orqali mukammal o'zlashtirish mushkul. Xonandaning talaffuz madaniyati, maqomiy fikrlash qobiliyati, avj qurish sezgisi, ichki usulni his qilish darajasi va badiiy kamoloti uzoq muddatli amaliy hamrohlikni talab etadi. FDU jurnalidagi maqolada ham milliy musiqiy merosni, xususan maqom va uning ijro maktablarini autentik shaklda yetkazishda ustoz-shogird tizimining samaradorligi alohida ta'kidlanadi.

Shu bois ustoz-shogird maktabini zamonaviy sharoitda rivojlantirish bir necha yo'nalishda amalga oshirilishi lozim. Birinchidan, ustoz ijrolarini tizimli audio-video hujjatlashtirish kerak. Ikkinchidan, akademik ta'lim bilan jonli ustozlik amaliyotini bir-biriga qarshi qo'ymasdan, o'zaro to'ldiruvchi model sifatida tashkil etish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, repertuar tanlashda ommaboplikdan ko'ra uslubiy pishiqilik ustuvor qo'yilishi lozim. To'rtinchidan, shogirdni faqat ovoz imkoniyatiga ko'ra emas, badiiy idrok, she'riy savod va usul sezgisiga ko'ra tarbiyalash zarur. Mazkur takliflar mavjud manbalardagi ustoz-shogird va og'zaki-professional ta'limning samaradorligi haqidagi xulosalardan kelib chiqadigan ilmiy-mantiqiy natijadir.

XULOSA

An'anaviy xonandalik san'atida ustoz-shogirdlik maktabi milliy ijro mezonlarining shakllanishi, og'zaki an'ananing saqlanishi va maqom tafakkurining uzviy davomiyligini ta'minlaydigan bosh mexanizm hisoblanadi. Uning ahamiyati shundaki, u xonandaga nafaqat repertuarni, balki badiiy fikrlash usulini, matn va ohang munosabatini, usul sezgisini, avj qurish mantiqini, sahna odobini va umumiy ijro madaniyatini singdiradi. Shuning uchun ustoz-shogird tizimi an'anaviy xonandalikning tashkiliy shakli emas, balki uning ichki yashash qonunidir.

Qiyosiy tahlil natijasida aniq bo'ladiki, zamonaviy talqinlar an'anaviy xonandalikni keng auditoriyaga olib chiqish imkonini beradi, biroq ular an'ananing ichki mezonlari saqlangandagina badiiy jihatdan asosli bo'ladi. Aks holda, xonandalik sahnaviy ko'rinishga ega bo'lib qolishi, ammo o'zining uslubiy mazmunidan uzoqlashishi mumkin. Shu sababli kelajakdagi tadqiqotlar va amaliy faoliyatda ustoz-shogirdlik maktabini ilmiy, pedagogik va madaniy siyosat darajasida mustahkamlash zarur. Bu yo'l milliy xonandalik san'atining tarixiy davomiyligi, uslubiy autentikligi va zamonaviy hayotchanligini bir vaqtda ta'minlay oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO Intangible Cultural Heritage. *Shashmaqom music*. UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. (ich.unesco.org)
2. Encyclopaedia Britannica. *Maqom: Uzbek musical composition*; shuningdek, *Uzbekistan: Cultural life* bo'limidagi maqomning ustozdan shogirdga uzatilishi haqidagi ma'lumot. (Encyclopedia Britannica)
3. Rajabovna, S. Z. (2025). XONANDALIKDA SHE'RIYAT VA MUSIQA UYG'UNLIGI: BADIY TAHLIL. *Continuing education: international experience, innovation, and transformation*, 1(1), 7-8.
4. Suyunova, Z. S. K., & Otaqo'Ziyeva, M. S. (2022). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF INCLUSIVE EDUCATION. FEATURES OF TEACHING YOUNG SCHOOLCHILDREN IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT. THEORETICAL FOUNDATIONS OF INCLUSIVE EDUCATION FOR DISABLED CHILDREN. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(11), 332-338.

5. Суюнова, З. (2023). МУСИҚА ТАРБИЯСИДА ЯНГИ МЕТОД ВА ВОСИТАЛАР ИЗЛАШ “УСТОЗ-ШОГИРД” ФАОЛИЯТИ МИСОЛИДА. *Oriental Art and Culture*, 4(2), 564-569.
6. Суюнова, З. (2022). ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ АРТИСТИ БЕРТА ДАВИДОВАНИ ХОТИРЛАБ. *Oriental Art and Culture*, 3(1), 497-502.
7. Zamira, S. (2016). An'anaviy ijrochilik (Alla-mehr qo'shig'i).
8. Ermanova, D. (2024). ABOUT MUSIC CULTURE AND PIANO. *Modern Science and Research*, 3(10), 76-79.
9. Dauletbek, A., & Dilafruz, E. (2025). THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL MASTERY IN TEACHING VARIETY PERFORMANCE TO STUDENTS. *SHOKH LIBRARY*.
10. Dilafruz, E. (2025). THE IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF THE STUDENT IN THE PROCESS OF PIANO PRACTICE. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 3(11), 115-123.
11. Qizi, A. N. F. (2022). ALISHER NAVOIY VA MUSIQA. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(Conference DSMI), 252-555.
12. Shermanov, E. (2021). Role of mass media in the formation of participatory education in the context of globalization.
13. Shermanov, E. U. (2025). DAXLDORLIK FAZILATI ORQALI TALABALARNING MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH: STRATEGIYA VA MEXANIZMLAR. *Inter education & global study*, (3), 596-603.
14. Saidovich, J. S., Uralovich, S. E., Kurbanov, A., & Erkinovna, A. N. (2022). The role of cinema in the system of education.
15. Shermanov, E. (2024). Talabalarning madaniy daxldorlik fazilatini sun'iy intellekt vositasida o'qitish texnologiyalari. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 1(8).
16. Shermanov, E. (2024). Madaniy intellektning ijtimoiy soha mutaxassislarini tayyorlash jarayonidagi integratsion roli. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 1(8).
17. Шерманов, Э. (2022). ИНСОН–ЎЗ ХАЛҚИ ТАҚДИРИГА ЛОҚАЙДЛИГИ ИЖТИМИЙ-ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА. *Scientific progress*, 3(6), 64-70.
18. Shermanov, E. U. Madaniy Kompetentlikni Rivojlantirishda Daxldorlik Fazilatining O'rni Va Ta'siri. *Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnali*, 676322.
19. Yusupaliyeva, D. Q. (2024). NOMODDIY MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISH, ASRASH VA TARG'IB ETISH MASALALARI. *Inter education & global study*, (4 (1)), 334-342.
20. Alfiya, Q. (2023). Milliy Musiqa San'ati Va Yoshlar Tarbiyasi. *Journal of Creativity in Art and Design*, 1, 16-20.
21. Nazarbaevna, Q. A., & Serjanovich, K. S. (2024). The Importance of Scenario in Cultural Events. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4, 259-262.
22. Nazarbaevna, Q. A., & Saliyevna, Y. Z. (2025). SPECIFIC FEATURES AND CHALLENGES OF TEACHING AMATEUR CHOREOGRAPHY TO STUDENTS. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 3(10), 95-103.
23. Rahima, Y. (2023). The Role and Significance of Changes Into the Constitution in Personnel Training in the New Uzbekistan. *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*, 4(5), 185-188.
24. Yusupova, R. (2021). The physical and spiritual well-being of the younger generation in the destiny of the nation.
25. Рахимов, Б. М., & Худайберганава, М. А. (2017). О роли музыки в жизни человека. *Молодой ученый*, (31), 74-77.

26. Oybekovna, K. M. RHYTHM AND ALGORITHM: THE SYNERGY OF MUSIC EDUCATION WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE.
27. Malika, K. (2025). THE DEVELOPMENT PATH OF MUSIC EDUCATION IN UZBEKISTAN AND ITS CURRENT CONDITIONS. *SHOKH LIBRARY*, 1(12).